

Fuat Aksu, “Kuvvet Kullanma Tehditine Dayalı Dış Politika Krizlerinde Güvenlik Kavramı”, **Türkiye’de Ordu , Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Evren Balta Parker, İsmet Akça (Der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, ss. 475-502.

KUVVET KULLANMA TEHDİTİNE DAYALI DIŞ POLİTİKA KRİZLERİNDE GÜVENLİK KAVRAMI

Fuat Aksu*

“Ulusal çıkar” ve “güvenlik”¹ kavram[sa]laştırmalarını veri olarak kabul edersek Türkiye’de dış politikanın temel karakteristik özelliklerinden birinin statüko yanlılığı² olduğu söylenebilir. Statükoyu değiştirmeyi hedefleyen komşularıyla olan ilişkilerinde Türkiye’nin izlemiş olduğu dış politika stratejisi, belirgin ölçüde kuvvet kullanma tehdidini içermiştir.³ Özellikle 1960 sonrası Kıbrıs sorunu ile gündeme yerleşen bir olgu olarak “ulusal çıkarların ve güvenliğin tehdit edildiği durumlarda” tehdidin ortadan kaldırılması için kuvvet kullanma seçeneği üzerinde durulmuştur. Oysa kuvvet kullanma seçeneğinin işletilebilmesi pek çok nedenden ötürü [ülkenin güç kapasitesi, rakibin gücü, uluslararası ortam, uluslararası hukuk gibi faktörler bu seçeneğin kullanılmasını zorlaştırabilir] her zaman mümkün ve en rasyonel tercih değildir. Dış politika krizlerinde askerî nitelikteki çözümlerin pek çok açıdan maliyetinin yüksek oluşu, devletlerin, bu maliyetleri kabullenebilme kapasiteleri olsa dahi, diplomatik seçenekleri tercih ettiğini göstermektedir. Krizleri kuvvet kullanma tehdidinden de yararlanarak çözme seçeneği riskli bir yöntem olsa da müzakereyi hedeflemesi ve topyekûn kuvvet kullanmadan önce taraflara krizi yeniden değerlendirme fırsatı vermesinden dolayı zorlayıcı diplomasi stratejisi, bir seçenek olarak, karar alıcının tercihini kolaylaştırmaktadır.

Bu çalışmada Zorlayıcı Diplomasi stratejisinin Türkiye’nin taraf olduğu kriz durumlarında bir diplomatik araç olarak kullanıldığından hareket edilerek üç sav ileri sürülmektedir. Buna göre öncelikle Türkiye, statükonun fiili ihlali durumunda kuvvet kullanma tehdidinden etkin bir şekilde yararlanabilme yetisine sahiptir. Bu savı destekleyen veriler altı örnek kriz [1963-1964 Kıbrıs, 1967

* Doç. Dr.; Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Bu çalışmada “ulusal çıkar, “ulusal güvenlik” gibi kavramsallaştırmalara herhangi bir kuramsal yaklaşım çerçevesinde yer verilmemiş, bu konuda derlemenin diğer makalelerindeki çalışmalar yeterli görülmüştür. Bu kavramların birbiriyle çelişen farklı yorumları yerine kavramların özgün olaydaki özgül niteliği veri olarak kabul edilmiştir.

² Uluslararası ilişkilerin ve sistemin dinamik yapısı içerisinde statüko yanlılığını Türkiye’nin kendisi ve komşuları için güvenlik üreten bir siyasa izlemesi olarak betimleyebiliriz. Türkiye’nin dış politikasındaki bu tutumunu Lozan Barış Antlaşması’ndan günümüze büyük ölçüde koruduğu görülmüştür. Türkiye ne revizyonist ne de irredantist amaçlar taşımış, aksine Lozan’da kararlaştırılan sınırlar ekseninde devletin varlığını, çıkarlarını, güvenliğini korumaya odaklanmıştır. Bu niteliğiyle de çevresinde yer alan ve çoğu eski Osmanlı İmparatorluğu’nun parçası olan devletlerle dostane ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Bununla beraber süreç içerisinde kimi komşu ülkelerle sıcak bir çatışma riskini de doğuran uyuşmazlıklar yaşayabilmiştir. Bu uyuşmazlıklarını barışçıl yöntemler kullanarak çözmeye, diplomasi ve siyasetin gücünden yararlanmaya gayret etmiştir. Ancak tehdidin önlenmesi ve toprak bütünlüğünün savunulması gerektiğinde kuvvet kullanabileceğini de gösterebilmiştir. Tabii bütün bunlar en geniş anlamı ile Türkiye’nin sahip olduğu güç kapasitesiyle ölçülü olmuştur.

³ Bu noktada ilginç bir benzerlikten söz edilebilir. Zorlayıcı diplomasi stratejisinin savunmaya dönük olarak uygulandığı krizler dikkate alındığında hedef ülkeler Kıbrıs Cumhuriyeti/GKRY, Yunanistan ve Suriye olmuştur. Bu ülkeler bir başka açıdan değerlendirildiğinde Türkiye ile egemenlik sınırları üzerinden sorunları bulunan ülkelerdir.

Kıbrıs, 1987 Ege Denizi, 1996 Kardak, 1997 S-300 Füzeleri, 1998 Suriye-Öcalan krizleri] irdelenerek desteklenmeye çalışılacaktır. İkinci sav, Zorlayıcı diplomasinin uygulanması sırasında sivil ve askerî bürokrasi arasında uyumun sağlanmasında [sivil] lider karar alıcıların etkin rol üstlenmiş olduğudur. Söz konusu krizler sırasında karar alıcıların kuvvet kullanma tehdidinde karar verdikleri aşamada askerî ve sivil karar alıcıların yaklaşımları irdelenerek bu sav doğrulanmaya çalışılacaktır. Üçüncü sav ise Türkiye'nin kuvvet kullanma tehdidinde dayanarak çözdüğü krizlerden sadece ikisinde güvenlik ve toprak bütünlüğüne vurgu yaptıdır. Bu bağlamda sırasıyla bu üç sav incelenerek Türkiye'nin kuvvet kullanma tehdidinde konu olan dış politika krizlerinde izlediği siyasanın geleneksel dış politika ve güvenlik anlayışı ile örtüştüğüne ulaşılabilecektir.

Öncelikle, Türk Dış Politikasında “kriz” olarak nitelendirilebilecek olayların sayısının görece çokluğuna rağmen ancak sınırlı sayıda “kriz”de Türkiye kuvvet kullanma tehdidinden de yararlanarak “kriz”i çözebilmiştir. Bu nedenle krizler arasında bir ayrıma gidilirken zorlayıcı diplomasi stratejisinin mantığına uygun bir ayırım yapmak gereği ortaya çıkmaktadır. Buna göre krize konu olan olayın bir fiili durum yaratma çabası sonucunda ortaya çıkıp çıkmadığı, daha önce kararlaştırılmış bulunan bir statükonun ihlali olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, ihlali gerçekleştiren tarafın krizi çözmeye yönelik diplomatik girişimlere açık olup olmadığı, ihlali oluşturan söylem ve eylemlerin zorlayıcı devletin egemenlik haklarına ve güvenliğine tehdit oluşturup oluşturmadığı, zorlayıcı devletin krize ilişkin istemini kuvvet kullanma tehdidinde başvurarak dile getirip getirmediği gibi ölçütler dikkate alındığında çok sayıda “kriz” içerisinde ancak sınırlı sayıda zorlayıcı diplomasi stratejisine konu oluşturabilecek “kriz” ile karşılaşılabilmektedir. Özü itibarıyla, yukarıdaki ölçütler içerisinde en önemlisi krizler sırasında Türkiye'nin kuvvet kullanma tehdidini dile getirip getirmediğidir. Gerçekten de diğer ölçütler pek çok “kriz”de de rastlanacak nitelikte olmasına karşın “kuvvet kullanma tehdidi”nde bulunma çok kolay başvurulabilecek bir yöntem olmadığından ayırt edici bir ölçüt olarak kabul edilebilir.⁴ Bütün bunlara ek olarak, incelememize konu oluşturacak krizler arasında çok daha az sayıdaki krizde Türkiye kuvvet kullanma tehdidini [milli] “güvenlik” söylemi ile beraber dile getirmiştir. Bu noktaya ileride açıklık getirilecektir.

⁴ Kuvvet kullanma tehdidinde başvurmak bir yandan kararlılık ifadesi olarak algılanabilirken diğer yandan inandırıcılığın güçlendirilmesini de zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla söylem düzeyinde dile getirilen kuvvet kullanma tehdidinin eylem düzeyinde desteklenmediği durumlarda hedef ülke kararlılığı sınamak ve krizi tirmandırmak isteyebilir. Bu durumda zorlayıcı aktör kararlılığını göstermek için fiili kuvvet kullanmak zorunda kalabilir. Bu ise topyekûn bir savaş riskini içinde barındıran bir seçenek olarak karşımıza çıkar.

ZORLAYICI DİPLOMASİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Genel olarak devletlerin dış politikalarında kuvvet kullanmaya dayalı stratejilerin kökenleri çok daha eskilere dayanmış olsa da çağdaş Uluslararası İlişkiler literatüründe kuvvet kullanmaya dayalı zorlama stratejilerinin sistematik düzeyde ele alınışı görece yenidir. Soğuk Savaş yıllarında ABD ile SSCB arasındaki nükleer güç dengesi topyekün bir savaş riskini belirgin ölçüde hissettirdiğinde kuvvet kullanma tehdidinden yararlanılarak rakibin geri adım atmaya ikna edilemeyeceğine ilişkin stratejiler de yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Zorlama stratejilerini uluslararası ilişkilerin gündemine taşıyan Thomas Schelling, *Arms and Influence* adlı kitabında kuvvet kullanma tehdidine dayalı stratejileri caydırma ve zorlayıcı diplomasi çerçevesinde ele almıştır.⁵ Bununla birlikte zorlayıcı diplomasi stratejisinin dayandığı ayırım Schelling’de yeterince açık olmamıştır; rakibin istemi yerine getirilmesi için kuvvet kullanma tehdidine başvurulması gerektiğinde bu tehdidin savunmaya veya saldırgan bir amaca dönük olup olmaması üzerinde yeterince durulmamıştır. Bu ayırım üzerinden bir değerlendirmeyi Alexander L. George yapmış ve kuvvet kullanma tehdidine başvurulduğunda amacın savunmaya dönük nitelikte olmasının önemi üzerinde durmuştur.⁶ Eğer kuvvet kullanma tehdidinden yararlanılarak rakip başlatmış olduğu bir eylemi durdurmaya veya geri adım atmaya ikna edilecek ise bunun saldırgan değil savunmacı bir niteliğe sahip olması gerekir. Savunmacı nitelikte bir zorlayıcı diplomasi stratejisinin başarılı sonuç vermesi açısından bu durum özellikle önemlidir. Zorlayıcı güç, uygulayacağı stratejinin ulusal ve uluslararası alanda meşruiyetini kanıtlayabilmek için tehdidin niteliğine vurgu yaparak uygulayacağı stratejinin savunmaya dönük olmasından yararlanabilir.

Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan BM’nin kuvvet kullanmayı yasaklayan ve şarta bağlayan hükümleri dikkate alındığında üye devletlerin ancak meşru savunma ve fiili bir saldırı durumunda kuvvet kullanmaya başvurabilecekleri görülür.⁷ Kısıtlayıcı hükümlere rağmen

⁵ Thomas C. Schelling, *Arms and influence*, New Haven: Yale University Press, 1966.

⁶ Bu konuda George’un yazdıkları için bkz.; Alexander L. George, “Coercive Diplomacy: Definition and Characteristics”. *The Limits of Coercive Diplomacy*, Alexander L. George and William E. Simons (eds.). Boulder: Westview Pres, 1994. s. 7-11. Alexander L. George, “Coercive Diplomacy”. *The Use of Force: Military Power and International Politics*, 6th Ed.. Robert J. Art and Kenneth N. Waltz (eds.). Lanham: Rowman & Littlefield Pub., 2004. s. 70-76. Alexander L. George, *Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War*, Washington: United States Institute of Peace, 1997.

⁷ Uluslararası hukuk açısından devletlerin güç kullanma ve güç kullanma tehdidinde bulunma eylemlerinin “meşru”luğu önemli bir sorundur. BM Antlaşması’nın Giriş’inde üye devletlerin “...ortak yarar dışında silahlı kuvvet kullanılmamasını sağlayacak ilkeleri kabul etmeye...” karar verdikleri belirtilirken 2. Maddede (3. Paragraf) “Tüm üyeler, uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklarını, uluslararası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek biçimde, barışçı yollarla çözerler”, demektedir.

2. Maddenin 4. Paragrafı ise, “Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletler’in Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar” hükmünü getirmektedir. BM Antlaşması’nın uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin hükümleri ise VI. Bölümde düzenlenmektedir. Antlaşma’nın 33.

uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunma devletlerin sıklıkla başvurdukları bir yöntem olmaktadır. Bu bağlamda dile getirilmesi gereken nokta, Zorlayıcı Diplomasi'nin her olayda kuvvet kullanmak zorunda kalmamasıdır; deyim yerindeyse, “kuvvet kullanma tehdidi”nin inandırıcılığını sağlayacak bir “söylem” ve “eylem” [word and act] tutarlılığı elde edilebiliyor ise kuvvet kullanmak gerekmez. ⁸ Eğer kaçınılmaz olarak bir kuvvet kullanma söz konusu olacak ise bu durumda “ölçülü” bir kuvvet kullanma yeterli görülür. Bu niteliği ile Zorlayıcı Diplomasi tahripkâr bir topyekûn savaş yerine diplomatik olarak savaşın yaratacağı yıkıma işaret ederek rakibin girişmiş olduğu eylemin yarattığı tehlikeyi dikkate alarak eyleminden vazgeçmesini sağlamaya çalışır. Dolayısıyla Zorlayıcı Diplomasi’de kuvvet kullanma tehdidinin ikna etkisinden yararlanır. İhlali gerçekleştiren tarafa yapılan bir tür uyarı ve eyleminden geri dönme çağrısıdır. A. George’a göre de, “Zorlayıcı diplomasinin genel fikri, istemi yerine getirmede için rakibin cezalandırılacağı tehdidine dayanır. Bu niteliği ile zorlayıcı diplomasi, rakibi kendinden istenileni yerine getirmeye ikna edecek ölçüde inandırıcı ve etkili bir destek işlevi görür.” ⁹

Bu yönüyle, zorlayıcı diplomasi askeri strateji olmaktan çok bir diplomatik stratejidir. A. George’un da belirttiği gibi, zorlayıcı diplomasinin genel özelliği, algı düzeyinde bir ikna kapasitesinin bulunmasıdır. Gerçekten de zorlayıcı stratejiyi uygulayan taraf, krize özgü olarak seçmiş olduğu yöntemlerle rakibi kuvvet kullanması durumunda uğrayacağı yıkımdan, zarardan dolayı uyarır ve geri adım atmaya ikna etmeye çalışır. Dolayısıyla, zorlayıcı güç, sahip olduğu

Maddesinin 1. Paragrafına göre, “Süregitmesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek nitelikte bir uyumsuzluğa taraf olanlar, her şeyden önce görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile, bölgesel kurulu ya da anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla buna çözüm aramalıdır.” VII. Bölüm, “Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler” başlığını taşımakta ve böyle bir durumda alınacak ortak önlemlerin neler olduğunu belirlemektedir. 41. Maddeye göre, “...Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir.” “Güvenlik Konseyi, 41. Madde’de öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir.” Bütün bu ortak düzenlemelerle beraber, Antlaşma’nın 51. Maddesi üye devletlerin meşru savunma hakkına sahip olduğunu kabul ederek koşullu da olsa güç kullanımına olanak tanımıştır. Buna göre; “Bu Antlaşma’nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hanel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi’ne bildirilir ve Konsey’in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.”

“Birleşmiş Milletler Antlaşması”, [<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/bmsarti.html>]

⁸ Söylem ve eylem arasındaki tutarlılığın sağlanması aynı zamanda istem ve amacın açıklıkla ifade edilmesi, hedef ülkenin bu istem ve amacı açıkça idrak edebilmesi için de gereklidir. Dolayısıyla kelimeler ve eylemler doğası gereği önemli bir iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁹ George, “Coercive Diplomacy”..., s. 70.

askeri kuvvet kapasitesi ile ihlali ortadan kaldırmak yerine krize özgü olarak kuvvet kullanımını en alt düzeyde sınırlı tutarak diplomasi yoluyla ihlali sona erdirmeye çalışır. Bu niteliğiyle topyekûn bir askeri güç kullanımına, dolayısıyla savaşa yol açacak bir zorlayıcı diplomasi stratejisi, başarısız bir strateji olarak kabul edilir. Bir kriz sırasında zorlayıcı diplomasi stratejisi uygulanırken tırmanma yaşanmış ve sonuçta taraflar topyekûn bir savaşa sürüklenmişler ise bu stratejinin başarısızlığı demektir. Bu nedenle krizin her aşamasında doğru yönetilmesi ve zorlayıcı güç ile hedef güç arasında iletişim kanallarının tam olarak açık olması gerekir.

Zorlayıcı diplomasiye başvurulduğunda, askeri operasyona girişmeden önce statükoyu fiili durum yaratarak ihlal eden tarafa durmak veya geri adım atmak konusunda bir fırsat verilmiş olur. Savunmaya dönük niteliği ile zorlayıcı diplomasi statükoyu tek taraflı olarak değiştirmeye çalışan tarafı kuvvet kullanma tehdidi ile attığı adımdan geri dönmeye ikna etmeyi hedeflemektedir. Bir devlet fiili durum yaratıp statükoyu kendi yararına değiştirerek çıkarını maksimize etmek isteyebilir. Bu durum bir başka devlet tarafından kendi çıkarına yönelik bir fiili saldırı olarak yorumlanarak tepki doğurabilir. Çıkarının zarar gördüğünü düşünen devlet zorlayıcı strateji yöntemlerini uygulayarak karşı tarafı bu tercihinden dolayı elde edeceği yarardan daha fazla zarara uğratabileceğine ikna etmeye çalışır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde zorlayıcı diplomasi stratejisi statükoyu kendi yararına değiştirmeye çalışan rakibin çabalarını engellemek için uygun bir strateji olarak değerlendirilebilir.

Bir başka boyutuyla, zorlayıcı diplomasi stratejisinin uygulanmasının rasyonel bir tercih olabilmesi için zorlayıcı güç ile hedef güç arasında bir asimetrinin veya en azından denkliğin olması gerekir. Zorlayıcı diplomasi stratejisine başvuran tarafın gücü hedef devletten ya daha fazla veya en azından ona denk olmalıdır ki zorlayıcı tehdit inandırıcı olabilsin ve bir zorunluluk duygusu yaratabilsin. Zayıf bir devletin kendinden daha güçlü bir devlete karşı zorlayıcı diplomasi stratejisi uygulaması stratejinin mantığı gereği mümkün değildir.¹⁰

Diğer yandan, zorlayıcı diplomasi, krizlerin maliyetleri açısından da uygun bir seçenek olarak değerlendirilebilir. Herhangi bir krizin geleneksel askeri yöntemlerle çözümlenmek istenmesi durumunda ortaya çıkacak askeri, siyasi ve toplumsal maliyetin ne ölçüde yüksek olacağı, aynı zamanda ne ölçüde yaygın bir yıkıma yol açacağı bugünkü silah teknolojisi dikkate alındığında ortadadır. Dolayısıyla zorlayıcı diplomasi bu açıdan da maliyeti en az olan seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca zorlayıcı diplomasinin uygulanması ile çözülen krizler sonrasında taraflar

¹⁰ Bununla birlikte zayıf bir devletin kendinden güçlü bir devlet karşısında bir ittifak oluşturarak asimetrik güç dengesini kendi lehine çevirmesi olasılığı her zaman bulunmaktadır. Bu durum genellikle kuvvet kullanma tehdidinin saldırgan amaçlı veya şantaj tarzında kullanılması sırasında gerçekleştirilebilir. Saldırgana karşı zayıf olan devleti korumak için açık veya örtülü bir desteğin harekete geçirilmesi saldırgan tarafın istemini yeniden değerlendirmesine yol açabilir.

arasında ilişkilerin genel seyri de askeri yöntemlerle çözülen krizler sonrasındaki ilişkilerden belirgin ölçüde farklılık gösterir. Özünde statükoyu fiili durum yaratarak kendi yararına değiştirmeye çalışan tarafa eyleminin sonucunu değerlendirme ve “hata”dan geri dönme şansı verir, onurlu bir uzlaş, müzakere zemini içerisinde uyumsuzluk konusunu diplomasi sürecine çeker.¹¹

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ZORLAYICI DİPLOMASİ UYGULAMALARI

Türk dış politikasında kriz dönemlerinde kuvvet kullanma tehdidi ve sınırlı kuvvet kullanımı, diplomasiyi destekleyici bir işlev görmüştür. Çok sayıda ülke ile sınırdaş olması ve pek çoğuyla değişik sorunlarının bulunması dolayısıyla Türkiye zaman zaman kuvvet kullanma tehdidine başvurmuştur. Gerek klasik güç dengesi döneminde gerekse Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında Türkiye, kriz sırasında zorlayıcı diplomasinin gereği olarak kuvvet kullanabileceği tehdidinden yararlanarak devlet aktörlerinin tanımladığı haliyle ulusal çıkarlarını ve güvenliğini korumaya çalışmıştır.

Özünde zorlayıcı diplomasi stratejisine başvurduğu krizler dikkate alınır, Türkiye'nin ya statükoyu tek yanlı fiili bir eylemle değiştirmeye yönelik bir tehdidi ya da tehdit olarak değerlendirdiği bir durumu karşılamaya dönük olarak veya yaşamsal çıkarlarını korumak için bu yöntemden yararlandığı görülür. ¹² Bir başka ifadeyle, Türkiye'nin uygulamış olduğu zorlayıcı diplomasi stratejileri özü itibariyle savunmaya dönük niteliktedir. İkinci Dünya Savaşı ertesinde ekonomik, siyasî açıdan olduğu kadar askerî açıdan da “zayıf” bir Türkiye'nin Sovyetler Birliği kaynaklı tehdit algısını karşılarken yalnız kalmış olduğu genel bir kabul görmektedir. Türkiye'nin

¹¹ Krizin çözümlenmesine ilişkin olarak A. George dört çeşit zorlayıcı diplomasi stratejisinden söz etmektedir;

Ültimatom: İstemin önceden açıklanan bir zaman kısıtı içerisinde yerine getirilmesi gereği vardır. En katı seçenektir.

Zımnî Ültimatom: Ültimatomdan farkı istemin yerine getirilmesi için herhangi bir zaman kısıtı ilan edilmemiş olmasıdır.

Baskıyı Aşamalı Arttırma: Bu seçenekte istemin yerine getirilmesini sağlayacak tehditler daha esnek saptanır ve uygulamaya sokulur ve sonuç vermesi beklenir.

Dene ve Gör: Zorlayıcı diplomasinin en esnek biçimde uygulanmasıdır. Krize ve fiili ihlali gerçekleştiren ülkenin özelliklerine göre saptanacak önlemler uygulamaya konulur ve karşı tarafın tepkisi ölçülmeye çalışılır. Bu tür stratejide ultiमतomda olduğu gibi istem açık bir şekilde ifade edilir. Ancak istemin karşılanması için herhangi bir zaman dilimi belirtilmediği gibi istemin karşılanması için bir aciliyet duygusu da yaratılmaz. Bununla birlikte sınırlı bir zorlama tehdidi ve eylemi yapılır ve hedef ülkenin bu istemi yerine getirip getirmeyeceği, başka bir aşamaya geçmeye, daha güçlü bir tehdide gerek olup olmadığı saptanmaya çalışılır. Zorlayıcı diplomasinin işleyişi içerisinde olayın niteliğine bağlı olarak bir veya birkaç tür bir arada uygulanabilir.

¹² Türk dış politika tarihi içerisinde zorlama stratejilerine benzer stratejilerin kullanıldığı görülmüştür. Örneğin Sancak (Hatay) sorununda zaman zaman askeri manevralara başvurulması bu bağlamda sıralanabilir. Bunun tersi örneklere de rastlamak mümkündür. Örneğin 1945 sonrası dönemde SSCB'nin Türkiye'den toprak ve üs talebinde bulunması böyle bir durumdur. SSCB, saldırgan nitelikli zorlayıcı diplomasi stratejisi (şantaj stratejisi) olarak değerlendirilebilecek istekleri ile Türkiye üzerinde bir baskı havası yaratmış ve temel çıkarlarından ödün vermesini sağlamaya çalışmıştır. Ancak zorlayıcı diplomasi bakımından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin bundan başarıyla sıyrıldığını söyleyebiliriz. Gerçekten de Türkiye'nin uygulamış olduğu diplomasi ve ittifak arayışları SSCB'nin uygulamaya çalıştığı zorlayıcı diplomasi stratejisini başarısızlığa uğratmıştır.

genel olarak ABD ile ilişkilerini geliştirmesi ve ardından da 1952’de NATO savunma sistemine katılması bir yanıla Sovyetlerden geleceği düşünölen tehditleri göğüsleme kapasitesini arttırırken diğere yandan da görece zayıf komşu ölkeler açısından Türkiye’yi güvenlik tüketen öлке haline getirmiştir. Her ne kadar hem Balkanlar’da hem de Orta Doğu’da güvenlik ittifakları oluşturmaya çalışsa da farklı nedenlerle bu ittifakların ömrü uzun olamamış, Türkiye bölge ölkeleri için ABD ve NATO’nun Orta Doğu’daki muhafızı olarak görölmüştür.

Bu olumsuzluklara rağmen, Türkiye’nin NATO askerî şemsiyesi içerisinde yer alması hem tehdit-güvenlik anlayışında bir farklılaşmaya neden olmuş hem de askerî savunma kapasitesi gelişmeye başlamıştır. Türkiye’nin zorlayıcı diplomasi stratejilerinden yararlanmaya başlaması ile askerî kapasitesindeki gelişme arasında bir koşutluktan söz edilebilir. Bununla birlikte, 1960’lardaki krizlerde Türkiye topyekûn bir savaşı göze alabilecek ve sürdürebilecek askerî kapasiteden yoksun olduğunu gözeterek zorlayıcı diplomasiyi ittifak eksenli kurmaya çalışmıştır. Doğaldır ki bu durum Soğuk Savaş döneminin bloklar arası güç mücadelesine de uygun düşmüştür.

Doksanlardan itibaren ise, Türkiye’nin askerî kapasitesi kendi başına bir zorlayıcı diplomasi stratejisini uygulayabilme yeteneği yaratabilmiştir. Bu iki açıdan önemlidir; ilki ittifak halinde bir zorlayıcı diplomasi uygulanmak istediğinde 1964 Johnson Mektubu’nda olduğu gibi bir sonuçla karşılaşma riski büyük ölçüde önlenmiştir. İkincisi ise ulusal askeri güce dayalı bir stratejinin verdiği hareket serbestisi ile beraber, söylem ve eylem tutarlılığını arttıracak inandırıcılık sağlanabilmiştir.

KRİZLER VE ZORLAYICI DİPLOMASİ

Bu çerçevede 1960 sonrası dönemde Türkiye’nin statüko, çıkarları ve güvenliği açısından fiili tehdit olarak algıladığı altı örnek olayda zorlayıcı diplomasi stratejisini kullandığı görölr. Bunlar 1963-64 Kıbrıs Bunalımı,1967 Kıbrıs Bunalımı,1987 Ege Denizi Kıta Sahanelığı Bunalımı, 1996 Kardak Kayalıkları Bunalımı,1997-1998 S-300 Füzeleri Bunalımı, 1998 Suriye Bunalımı olarak sıralanabilir.¹³

Türkiye, söz konusu krizler sırasında tehdidi nasıl algılamış ve kriz sırasında neyi elde etmeyi amaçlamıştır? Diplomasinin rutin işleyişi içerisinde bulunamayan çözümün kuvvet kullanma tehdidiyle elde edilmeye çalışıldığı durumlarda diplomasi ve askerî bürokrasi ortaklaşa strateji oluşturmak durumundadır. Zorlayıcı diplomasi stratejisi topyekûn bir savaşı amaçlamadığı için diplomasinin hassas dengeleri içerisinde kuvvet kullanma bir araç olarak işlev görür. Bu aşamada

¹³ Türk dış politikasında zorlayıcı diplomasinin örnek uygulamaları ayrıntılı olarak bir başka çalışmamızda yapıldığından burada genel özelliklerine yer vermekle yetinilecektir. Ayrıntılar için bkz.; Fuat Aksu, *Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi*, İstanbul: Bağlam yayınları, 2008.

diplomasinin, dolayısıyla sivil siyasa oluşturucularının ve sivil bürokrasinin süreci kontrol altında tutması gerekir. Askerî bürokrasi saptanan siyasanın gerektirdiği ölçülü kuvvet kullanmayı sahada icra eden ve inandırıcılığı destekleyen kesimdir. Genel işleyişte, yukarıdaki krizler içerisinde sivil bürokrasinin siyasa oluşturucu etkisinin yoğun gözlemlendiği krizler bulunmakla birlikte, özellikle güvenlik tehdidi olarak algılanan ve askerî bürokrasinin doğrudan kendi ilgi alanına ait olarak değerlendirdiği krizler de söz konusudur. Böyle durumlarda, krize ilişkin siyasanın oluşturulmasında askerî bürokrasinin etkisinin daha fazla gözlemlendiği söylenebilir. “Ulusal çıkar” kapsamı içerisinde sokulan kimi tehdit algıları her zaman bir kuvvet kullanma seçeneğini gerektirmeyebilir, ancak “devletin varoluşuna, bütünlüğüne yönelik bir tehdit” algısının söz konusu olması ve dışa karşı savunulması gerektiği düşünölen durumlarda tam da bu amaçla kurulan örgütlü güçlerin harekete geçmesi bir seçenek olarak daha fazla gündeme gelir.

Yukarıdaki krizler göz önüne alındığında Türkiye, savunmaya dönük zorlayıcı diplomasi stratejisi uygulamış, istemini meşrulaştırırken statüko ve çıkarlarının ihlal edildiği savını önplana çıkartmıştır. Ancak son iki krizde (S-300 Füzeleeri ve Suriye-Öcalan krizlerinde) güvenliği ve toprak bütünlüğüne yönelik saldırgan bir duruma vurgu yapmıştır.

1963-1964 Kıbrıs Olayları

1964 – 1967 Kıbrıs olayları böyle bir durumu yansıtır; Garanti ve İttifak Antlaşmalarının sağlamış olduğu meşruiyetle Türkiye, Ada’da Türk toplumuna yönelik şiddet hareketlerini engellemek için “garantör devlet” statüsüne dayanarak güç kullanabileceğini açıklamış ve zorlayıcı diplomasi stratejisini uygulamıştır. 1964 Kıbrıs bunalımı sırasında Türkiye 1960 Antlaşmalarının kurmuş olduğu statünün korunması ve Türk toplumunun haklarının ihlal edilmemesini sağlamaya çalışmıştır. 1964 krizinde zorlayıcı diplomasi stratejisine başvururken Türkiye’nin talepleri Türk Toplumuna yönelik şiddet hareketleri durdurulsun, abluka kaldırılınsın, anayasa değiştirmeye çalışılarak Türk Toplumunun hak ve statüleri ihlal edilmesin, kurucu antlaşmaların yürürlükte olduğu kabul edilsin ve son olarak uyuşmazlık noktaları, kalıcı bir barışı kurmak için yapılacak müzakerelerde ele alınsın olmuştur. Kriz sona erdiğinde bu istemler büyük ölçüde sağlanabilmiştir.

1967 Kıbrıs Olayları

Bu bağlamda 1967 bunalımı da zorlayıcı diplomasi açısından önemli olan “söylem” ve “eylem” dengesini pekiştirecek önemli sembolleştirmeler üzerine kuruludur. Aslında bu sembolleştirmeler sonraki krizler sırasında da benzer şekilde meşrulaştırma çabalarında kullanılmıştır. Örneğin Kıbrıs sorununun “ulusal dava” olarak ulusal kamuoyunda tartışılması zorlayıcı diplomasiyi uygulayacak hükümetin motivasyon ve kararlılığını arttırıcı bir etki yapmıştır.

1967 bunalımında Türkiye'nin istemi şu noktalarda toplanmıştır; Türk Toplumuna yönelik şiddet hareketleri durdurulsun, zarar görenlerin zararları tazmin edilsin, abluka kaldırılsın, Grivas ve diğer EOKA üyeleri Ada dışına çıkarılsın, ada'ya gizlice sokulan Yunan askerleri tüm malzeme ve teçhizatları ile birlikte geri çekilsin, Rum Milli Muhafız Ordusu lağvedilsin, anayasayı değiştirmeye çalışılarak Türk Toplumunun hak ve statüleri ihlal edilmesin, kurucu antlaşmaların yürürlükte olduğu kabul edilsin, ada'daki Türk Toplumunun güvenliğini sağlayacak ölçüde BM Barış Gücü'nün güç ve etkinliği pekiştirilsin, uyuşmazlık noktaları, kalıcı bir barışı kurmak için yapılacak müzakerelerde ele alınsın.

1967 bunalımı sırasında Türkiye, gerek söylemde gerekse eylemde zorlayıcı diplomasi stratejisini başarılı olarak kullanmış ve topyekûn bir askeri güç kullanımına gerek kalmadan kriz çözülebilmiştir. Ancak aynı şeyi 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı için söylemek mümkün olmamış, topyekûn bir savaş riskini de göze alan bir fiili güç kullanımına başvurulmuştur. 1974'te Enosis ve EOKA-B yanlısı Kıbrıslı Rumlar ile Yunanistan'daki askeri cunta Türkiye'nin zorlayıcı diplomasi yöntemine başvururken topyekûn bir askeri güç kullanımını göze alamayacağını düşünmüş; Türkiye'nin söylemi ile eylemi arasında bir inandırıcılık açığı olduğuna karar vermiştir.¹⁴ Deyim yerinde ise, Türkiye'nin yeteneklerini ve inandırıcılığını test etmek istemiştir. Dolayısıyla, bilinen sonuç, Türkiye, zorlayıcı diplomasi stratejisiyle istemleri yerine getirilmeyince askeri güç kullanma yoluna gitmiştir.

1987 Ege Denizi Krizi

Zorlayıcı diplomasi stratejisi açısından bir başka örnek ise 1987 yılında yaşanan Ege Denizi'nde kıta sahanlığı paylaşımına ilişkindir. Bir yandan Yunanistan'ın ulusal karasularını 6 milin ötesine genişletmesi durumunu Türkiye'nin *casus belli* sayacağını açıklaması “caydırıcı etki” yaratırken diğer yandan 1976'da kabul edilen Bern Anlaşması'nın oluşturduğu statükonun korunmasında zorlayıcı diplomasi stratejisinden yararlanılmıştır. 1987 yılında Yunanistan'ın Bern Anlaşması'nın geçersiz olduğunu açıklayarak Yunan karasuları dışında petrol arayacağını ilan etmesi Türkiye'nin müdahalesini gerektirmiş ve Bern Anlaşmasının kurduğu statükonun geçerli olduğunun kabul edilmesi zorlayıcı diplomasi stratejisi ile sağlanabilmiştir.

¹⁴ Bu durum aslında Türkiye'nin inandırıcılık eksikliğinden değil Yunanistan'daki askerî cuntanın olayları değerlendirirken ve Kıbrıs'ta Makarios'a yönelik darbe ile beraber enosisi gerçekleştirmeye çalışırken olgu ve olayları yanlış yorumlamış olmasından kaynaklanıyor olsa gerek. Kaldı ki 1974 krizi sırasında Yunanistan'da dışişleri bakanlığı bürokrasisi ile cunta arasında, genelde de askerler ile cunta karşıtı siviller arasında derin bir görüş ayrılığının var olduğu görülmektedir. Ayrıca bir başka faktör olarak askerî cuntanın kriz sırasında yanlış bir kaniya kapılarak ABD'nin tüm uyarılarına karşın kendilerini destekleyeceğine inanmış olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine engel olmadığı ve Yunanistan'ı yalnız bıraktığı için ABD yönetimi çok sert eleştirilere hedef olmuştur.

1987 bunalımında Türkiye'nin zorlayıcı diplomasi stratejisi iki istemin sağlanmasına yönelik olmuştur. Adil bir paylaşım yapılmaya değin tek yanlı fiili durum yaratan davranışlardan uzak durulması, 1976 Bern Anlaşması'nın yürürlükte olduğu kabul edilerek kabul edilen statüye uyulması. Kriz bu iki isteme uyulduğunun açıklanması ile atlatılmıştır.

1996 Kardak Kayalıkları Krizi

1996 yılında yaşanan Kardak Kayalıkları'na ilişkin bunalım bir başka uygulamadır. Bu bunalım sırasında da Yunan askerlerinin Doğu Kardak Kayalıklarına asker çıkartması ile tırmanan gerginlik Batı'daki ikinci kayalığa Türk askeri timinin çıkartılması ile önce inisiyatif dengelenmiş daha sonra ise statüko öncesi duruma dönüş sağlanabilmiştir. Kardak Kayalıklarının aidiyetine ilişkin görüş ayrılıkları diplomatik yazışmalarda sürerken tarafların siyasi ve hukuki tezleri de belirginleşmiştir. Ancak tırmanmaya yol açan eylem Yunanistan'ın Kayalıklardan birine asker çıkarması olmuştur bu nedenle Türkiye'nin istemi, Yunanistan'ın askerlerini ve her türlü egemenlik işaretini kayalıktan geri çekmesi, statüko öncesi duruma dönmesi olarak belirlenmiş; bunalım bu istemin yerine getirilmesi ile giderilmiştir.

1997-1998 S-300 Füzelere Krizi

1997-1998 yılları arasında yaşanan S-300 füzelere bunalımı da Türkiye'nin zorlayıcı diplomasi stratejisini kullanarak çözdüğü bir örnektir. Caydırma stratejisi açısından da incelenebilecek bir bunalım olarak S-300 füzelere K Kıbrıs'a yerleştirilmesi girişiminde Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin S-300 füzelere K Kıbrıs'a yerleştirileceğini açıklayarak başlattığı tırmanmayı kuvvet kullanabileceği tehdidinde de bulunarak durdurmuştur.

1998 Suriye-Öcalan Krizi

1998 yılında Türkiye'nin Suriye'ye yönelik olarak uygulamış olduğu zorlayıcı diplomasi stratejisi incelediğimiz son örnektir. Bu olay sırasında Türkiye Suriye'den sınırları içerisinde Türkiye'nin toprak bütünlüğüne tehdit oluşturan PKK'ya vermiş olduğu her türlü desteği keserek örgüt lideri Öcalan'ın ülke dışına çıkartılmasını istemiştir. Yine kuvvet kullanma tehdidini de içeren eylemler ve önlemlerle strateji başarı ile uygulanmış ve sonuçlandırılmıştır. Bu bunalımda Türkiye'nin Suriye'den istemi; PKK'nın lider kadrolarının Suriye dışına çıkmasını sağlamak, Suriye'nin PKK'ya sağlamış olduğu her türlü desteği ortadan kaldırmaktır. Başarıyla uygulanan zorlayıcı diplomasi stratejisi ile Suriye'nin isteme uyması sağlanabilmiştir.

KRİZLERDE GÜVENLİK KAVRAMI

Zorlayıcı diplomasının kullanıldığı krizler sırasında Türkiye, savunmaya dönük niteliği ile bir kuvvet kullanma tehdidini uygulamaya çalışmış ve krizin topyekûn bir savaşa dönüşmesini engellemeyi hedeflemiştir. Savunmaya dönük bir zorlayıcı diplomasi stratejisi oluşturmaya karar verilme aşamasında statükonun fiili ihlalinin Türkiye açısından nasıl bir tehdit yaratmakta olduğu göz önünde tutulmuştur. Bazı açılardan zoraki bir ayırım olsa da, bu noktada iki tür tehdit/ihlal değerlendirmesinden söz edilebilir. Bunlardan ilki, taraflar arasında kararlaştırılmış bir statüyü tek yanlı olarak değiştirme girişimleridir.¹⁵ Diğeri ise doğrudan Türkiye'nin savunma ve varoluşuna yönelik olduğu düşünülen girişimlerdir.¹⁶ Oluşturulacak stratejinin inandırıcılık kapasitesinin arttırılabilmesi ve ulusal/uluslararası destek açısından “meşru” bir zemine oturtulabilmesi için söz konusu “tehdidin” niteliğine açıkça vurgu yapılarak kuvvet kullanma tehdidinin meşrulaştırılması ve istemin somutlaştırılması gerekir.¹⁷ Bu bağlamda diğer krizlerden farklı olarak gerek S-300 Füzeleri krizinde gerekse Suriye-Öcalan krizinde doğrudan “güvenlik” kavramı kullanılmıştır.¹⁸ Her iki krizde de Türkiye, hedef ülkenin ihlalini kendi varlığına, çıkarlarına, güvenliğine, toprak bütünlüğüne yöneltilmiş düşmanca bir davranış olarak kabul etmiştir. Güvenliğine yönelik tehdit

¹⁵ Eğer taraflardan biri müzakereler sonucunda kararlaştırılmış olan bir statüyü daha sonra kendi çıkarları açısından uygun görmeyip diplomatik müzakereler yerine fiili durumlar yaratarak tek yanlı değiştirmek isterse bu durumda zorlayıcı güç ihlal yapan tarafı zorlayıcı diplomasi yoluyla ihlalden vazgeçirmeye ve müzakere zeminine dönmeye ikna edebilir.

¹⁶ Böylesi bir durumda ise zorlayıcı güç karşı taraftan tehdit/saldırı olarak nitelendirdiği davranışını durdurmasını ve güvenli hale geri dönülmesini isteyebilir. Aksi takdirde kuvvet kullanarak kendi güvenliğini ve yaşamsal çıkarlarını güvence altına alabileceğini ilan edebilir.

¹⁷ George'un da belirtmiş olduğu gibi, krizler sırasında tehdidin tanımlanmasına ve gösterilecek tepkinin belirlenmesine çalışılırken aciliyet ve zorunluluk duygusunun yaratılması özellikle önemlidir. Bir başka ifadeyle, zorlayıcı taraf ile hedef ülke arasındaki iletişimin dili krizin nasıl çözüleceğini belirleyecektir. Zorlayıcı aktör ihlali gerçekleştiren tarafın eyleminin kendisi açısından ne ölçüde önemli olduğunu açık bir şekilde ve kararlılıkla ifade etmek zorundadır. İhlalin/tehdidin ortadan kaldırılmaması durumunda nasıl bir tepki göstereceğinin işaretlerini de vermek gereği vardır. Yani zorlayıcı aktörün söylemini uygun eylemlerle somutlaştırması gerekir.

Söylem ve eylem tutarlılığının sağlandığı ölçüde kararlılık ve inandırıcılık da sağlanmış olacağından bir kriz sırasında taraflar arasında iletişim kanallarının açık ve işler olması zorunludur. Taraflar arasında iletişimin yetersiz/eksik olması zorlayıcı diplomasının topyekûn bir savaşa dönüşmesine, dolayısıyla diplomasının başarısızlığına neden olabilir.

¹⁸ 2945 Sayılı ve 9 Kasım 1983 Tarihli MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun 2. Maddesi a fıkrasında Milli Güvenlik kavramının; “Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasını” ifade ettiği belirtilmektedir. Bu tanım kapsam açısından oldukça geniş ve karar alıcının yorumuna açıktır. Diğer yandan özellikle “devletin ...ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasını” ifade eder kısmı dikkate alındığında yukarıda inceleme dışında bırakmış olduğumuz üç krizi de milli güvenlik söylemine dahil etmemiz gerekir. Aynı maddenin b fıkrasında devletin “Milli Güvenlik Siyaseti”nin; “milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulunun belirlediği görüşler dahilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaseti ifade eder” denilmektedir. Bu fıkrada devletin iç, dış ve savunma siyaseti birlikte değerlendirilmiştir.

Yukarıdaki tanımlara MGK Genel Sekreterliği Yönetmeliği'nde de [Madde 3/a- b] aynen yer verilmektedir.

Söz konusu Kanun ve Yönetmelik için bkz.; [<http://mgk.gov.tr/Turkce/kanun.html> ; <http://mgk.gov.tr/Turkce/yonetmelik.html>]

algısından hareket ederek de tehdidi önleyecek eylemleri daha keskin bir şekilde askerî zemine oturtmayı tercih etmiştir. Karar alıcıların krizi yorumlayışlarında “[milli] güvenlik” kavramına yer vermeleri söz konusu krizlerin ülkenin savunmasını, güvenliğini ve toprak bütünlüğünü ilgilendiren niteliği göz önünde tutulduğunda aslında “normal” sayılabilir.¹⁹ Gerek S-300 Füzelere krizi gerekse Suriye-Öcalan krizi nitelikleri itibariyle “güvenlik” eksenli krizler olarak değerlendirilebilir. Bundan hareketle, ilerleyen bölümde söz konusu krizlerin Türkiye için nasıl bir güvenlik-tehdit algısı içerisinde değerlendirildiği sergilenmeye çalışılacaktır.

S-300 Füzelere

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Rusya Federasyonu'ndan S-300 füzelere satın alacağını açıklamasının ardından Türkiye, Rusya Federasyonu nezdinde diplomatik girişimlerde bulunarak bu satışı durdurmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır.²⁰ Söz konusu füzelere ilişkin satışın kesinlik kazanması ile birlikte diplomatik girişimlerini bu kez ABD ve AB ülkelerinin yanı sıra NATO ve BM çerçevesinde sürdürmüştür.

Başlangıcından itibaren Türkiye'nin, gerek Kıbrıs siyaseti açısından gerekse bölgedeki askerî güç dengesi açısından konuya yaklaşarak, söz konusu füzelere Kıbrıs'a yerleştirilmeleri halinde nasıl bir tehdit oluşturacağını belirlemeye çalıştığı görülür. Füzelere teknik özellikleri dikkate alındığında Kıbrıs'ta 1974'ten sonra sağlanmış olan ateşkes ve görece barış ortamını ortadan kaldıracak bir girişim olduğu ileri sürülmüştür. Adadaki askerî güç dengesini değiştirecek olmasının yanı sıra Türkiye'nin güney kıyılarının savunulması açısından da riskler doğuracak olması Türkiye'nin sert tepki vermesine yol açmıştır. 20 Ocak 1997 tarihinde imzalanan Türkiye-KKTC

¹⁹ Bu niteliği ile değerlendirildiğinde doğrudan ülkenin varlığına ve yaşamsal çıkarlarına yönelik bir tehdit algısının varlığı krizi güvenlik zeminine oturtmuştur. Dolayısıyla krize ilişkin siyasetin oluşturulmasında doğası gereği bir askerî seçenek göz önünde bulundurulmuştur.

Bir başka açıdan değerlendirildiğinde krizler sırasında doğrudan “güvenlik” kavramına yer verilmiş olması “güvenleştirme” tartışmaları çerçevesinde bir analizi çalışma dışında bırakmaktadır. Her iki krizde de krizi değerlendiren karar alıcıların doğrudan uğraşı alanı söz konusu dış tehdidin ortadan kaldırılması için uluslararası hukukun sağlamış olduğu meşru zemini kullanabilmek olmuştur. Tehdit “güvenlik” kavramına oturtularak değerlendirilirken siyasî bir konunun askerî alana çekilerek denetim ve tartışma dışına çıkarılması değil tam da tersine askerî bir konunun siyasî bir alana çekilerek tartışılması sağlanmıştır.

Bu noktada siyasî karar alıcıların krizi ve tehdidi değerlendirirken kullandıkları “dil” ve “konuşma eylemi” ulusal ve uluslararası alanda istemin ve gösterilecek askerî tepkinin meşrulaştırılmasını sağlamak için önemli hale gelmektedir.

²⁰ “Türkiye'den Rusya'ya Uyarı”, *Milliyet*, 7 Ocak 1997, s. Basına açıklama yapan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Ömer Akbel, Başbakan Çiller'in Moskova'ya yapmış olduğu ziyaret sırasında Rusya'nın söz konusu silahların Kıbrıs Rum Yönetimi'ne satılmayacağına dair güvence vermiş olmasına rağmen silah satışının gerçekleşmekte olduğuna dikkat çekmiş; hem Moskova'da hem de Ankara'da diplomatik düzeyde uyarıların yapıldığına işaret etmiştir.

Ortak Deklarasyonu'nda²¹ GKRY tarafından Kıbrıs'a S-300 Füzelerinin yerleştirilmesi kararının gerginliği ve güvensizliği tırmandıracak bir davranış olarak değerlendirilmiştir.

Deklarasyona göre, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, "...Kıbrıs adasında ve Doğu Akdeniz'de dengelerin korunması ve barışa tehdit oluşturan politikaların sonuçsuz bırakılması için, ...gereken bütün önlemleri alacaklardır." Bu çerçevede, Türkiye, 1960 Garanti Antlaşması'ndan kaynaklanan hak ve sorumlulukları uyarınca "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne etkin ve fiili garanti sağlamayı eksiksiz sürdürecektir, Kıbrıs Türk halkının güvenliğinin tehdit altında kalmasına izin verilmeyecektir." Dolayısıyla, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne yapılacak bir saldırı aynen Türkiye Cumhuriyeti'ne yapılmış bir saldırı" olarak görülecek ve "Rum-Yunan tarafının bölgede ve Kıbrıs'ta Türkiye ve Yunanistan arasındaki dengeyi bozmaya ve Kıbrıs Türk halkının güvenliğini tehlikeye sokmaya devam etmesine karşılık mukabil askeri ve siyasi tedbirler tereddütsüz alınmaya devam olunacaktır."

Benzer şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisi de, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş tarafından, 20 Ocak 1997 tarihinde Ankara'da imzalanan Ortak Deklarasyon'u tümüyle benimsediğini ve desteklediğini beyan ederek "Kıbrıs Rum tarafınca, Yunanistan'ın teşvik ve desteğiyle son üç yıldır sürdürülen ağır silahlanma, Rus füzelerinin Ada'ya getirilmesine ilişkin anlaşma ile yeni ve vahim bir boyuta ulaşmıştır. Rum/Yunan tarafının Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne ve Türkiye'yi tehdide yönelik tutum ve davranışları müsamaha ile karşılanamaz,"²² demiştir.

4 Temmuz 1997 tarihinde TC ve KKTC Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Rauf R. Denktaş'ın Ortak Açıklaması'nda ifade edildiği gibi, "Yunanistan'la mevcut Ortak Askeri Doktrin çerçevesinde, Kıbrıs Rum tarafında sürdürülen ağır silahlanma, Güney Kıbrıs'ta Yunan hava ve deniz üsleri kurulması, Türkiye'yi de tehdit alanı içine alabilecek silahların Güney Kıbrıs'ta konuşlandırılma olasılığı ve terörist faaliyetlere verilen destek, yalnız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ve bölgenin değil, Türkiye'nin de güvenliğini tehdit eden hususlardır. Türkiye, tüm olumsuz gelişmeleri sadece Kıbrıs Türk halkının barış ve huzuru açısından değil, kendi güvenlik gereksinimleri açısından da dikkatle takip etmektedir."²³

²¹ "Türkiye-KKTC Ortak Deklarasyonu, 20 Ocak 1997", [<http://www.turkishgreek.org/tr-kktcdoklarasyon.htm>]

²² "Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nun 21 Ocak 1997 Tarihinde Kabul Ettiği Karar", [<http://www.turkishgreek.org/TBMM1997Karar.htm>]

²³ "Türkiye ve KKTC Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Rauf R. Denktaş'ın Ortak Açıklaması, 4 Temmuz 1997", [<http://www.turkishgreek.org/demireldenktasortak.htm>]

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Türkiye S-300 Füzelereinin Güney Kıbrıs'a yerleştirilmelerini doğrudan güvenlik ve yaşamsal çıkarları açısından tehdit olarak algılamaktadır. Söz konusu silah sistemlerinin Kıbrıs adasının coğrafi sınırları içerisinde bir "savunma silahı" olarak değil bundan çok daha öte stratejik bir saldırı silahı olarak da kullanılabilir olması ve Türkiye'nin güney kıyılarına vuracak bir potansiyele sahip bulunması siyasî olduğu kadar askerî açıdan da kaygı verici bir durum yaratmıştır. Nitekim TBMM'de yaptığı konuşmada Doğan Güreş [E. Genelkurmay Başkanı], füze sistemi hakkında teknik bilgiler verirken savunma amaçlı bir sistemin saldırı amaçlı kullanılabilirliğine işaret etmiştir.²⁴ Benzer görüşler Şükrü Elekdağ tarafından da TBMM'de yapmış olduğu konuşmada dile getirilmiştir. Elekdağ'a göre; "... Yunanistan, 'Girit-Rodos-Kıbrıs' adalar zinciriyle Türkiye'yi İyon Denizi'nden İskenderun Körfezi'ne kadar uzanan stratejik bir kontrol kuşağıyla çevreleyecek ve Anadolu'nun tüm deniz ulaşım yollarını kapatma olanağına sahip olacaktır. Atina'nın bu şekilde, bir süre sonra İskenderun'a akacak Orta Asya petrolünün dünya pazarlarına ihraç yollarını da kontrol edebileceğini hesapladığı muhakkaktır."²⁵

Cumhuriyet gazetesinde "üst düzey Dışişleri Bakanlığı yetkililerine dayanılarak" verilen bir habere göre; "... Geçen haftalarda Yunanistan'ın düzenlediği Toksotis tatbikatı sırasında 4 adet Yunan savaş uçağının üsse inmesinin engellendiği" belirtilmiş; "Bu üssün Yunanistan tarafından operasyonel hale dönüştürülmesine izin verilmeyecektir" denilmiştir. "Yetkililer, Baf üssünün kullanılması durumunda... ihbar süresinin 2 dakikaya ineceğini kaydederek bu durumda güney bölgelerdeki 'rafineri, enerji santralleri gibi askeri ve sivil stratejik noktaların' savunmasız hedef

²⁴ "Bu silah, esasında hava savunma silahıdır; ama, geliştirilirse -ki, bu teknik imkân vardır dünyada- satıhtan satha da atılabilir; yani, satıhtan, Akdeniz'de seyreden bir gemiye de atılabilir; gemi de 160 kilometre menzilde vurulabilir. Ama, Kıbrıs için stratejiktir diyebiliriz. Şimdi, Ruslar diyor ki, bu, savunma silahıdır. Evet, Rusya büyük bir ülkedir; 160 kilometre menzili olan bir füze, Rusya için -doğrudur- bir savunma silahıdır; ama, Kıbrıs gibi 80 kilometre derinliği olan bir ülkede 160 kilometrelik bir füze, savunma silahı değildir; doğrudan doğruya taarruz silahıdır; çünkü, bu, Kıbrıs'ın güneyine yerleştirildiği zaman, Silifke'de uçan uçağımızı vurur, Anamur üzerinde uçan uçağımızı vurur, biraz daha kuzeye çıkarsa, daha kuzeydeki uçağımızı yerinde vurabilir. O halde, bunun aksini iddia etmek, askerî bakımdan mümkün değildir ve hiç de doğru değildir; tamamıyla stratejik bir taarruz silahıdır."

"T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt: 19, 45'inci Birleşim, 14. 1. 1997 Salı", <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem20/yil2/bas/b045m.htm> [20.02.2008].

²⁵ "... Bu planın bir köşe taşı olan Baf'daki hava üssü, 12 savaş uçağının konuşlanabileceği modern bir askeri tesis... Ancak, etkili bir hava savunma örtüsünden yararlanmadan Yunanistan savaş uçaklarını burada konuşlandıramaz. Zira, böyle bir tutum, bu uçakları Türk Hava Kuvvetleri'nin eline rehin bırakma anlamına gelir. Bu üs etkili bir hava savunma silahı olan S-300 füzeleriyle donatıldığı andan itibaren ise, Türkiye'ye karşı direkt bir askeri tehdit oluşturacaktır. Bu durumda, Türkiye'nin Kıbrıs bölgesinde bugüne kadar mutlak hava harekât üstünlüğü ile KKTC'ye ve adadaki Türk kolordusuna sağladığı hava örtüsü olumsuz şekilde etkilenecektir. İncirlik üssü ve bölgedeki diğer askeri hedefler, Baf'da konuşlanacak veya buradan yakıt ikmali yapacak Yunan uçaklarının menzili içine girecektir. Yunanistan'ın, Girit'te bir deniz üssü ile uzun menzilli A-7 uçaklarının konuşlandığı bir hava üssü, Rodos'ta bir askeri havaalanı mevcuttur. Bunlara ilaveten, Güney Kıbrıs'ta da hava ve deniz üsleri kurması halinde (hâlâ Terazi-Limasol mevkiinde bir deniz üssü inşa ediliyor).

Şükrü Elekdağ, "Atina Neyin Peşinde?" *Milliyet*, 22 Haziran 1998, s. 19.

olarak kalacaklarını”, belirterek; “Bu durumda yapılması gereken, o üssün kullanılmasını önlemektir”, demiştir.²⁶

S-300 füzeleri konusunda gösterilen duyarlılık jeopolitik yorumlara da konu edilmiştir. Özellikle Yunanistan ile Kıbrıs Rum Yönetimi arasında kabul edilen Ortak Savunma Doktrini ve bununla koşut olarak Yunanistan ve Suriye arasında imzalanan güvenlik ve işbirliği anlaşmaları Türkiye'nin bir tür çevrelenmişlik duygusu yaşamasına neden olmuştur. Akdeniz'e açılma konusunda dost olmayan ülkelerle kuşatılma riski Türkiye'nin S-300'lerin Kıbrıs'a yerleştirilmesine vermiş olduğu sert tepkiyi daha anlamlı kılmaktadır.²⁷ Daha belirgin bir ifadeyle Yunanistan ile Ege Denizi'nde hassas bir dengede sürdürülen rekabetin Doğu Akdeniz'i de kapsar duruma gelmesi Türkiye'nin tedirginliğini daha da pekiştirmiştir.²⁸ Bir bütün olarak değerlendirildiğinde krize ilişkin söylem ve eylem tutarlılığı oluşturulurken askerî ve sivil/siyasî girişimlerin birlikte yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Siyasî alanda S-300 Füzelerinin Kıbrıs'a yerleştirilmesinin yaratacağı risk ve tehditler tüm diplomatik ilişkilerde sıklıkla vurgulanarak GKRY üzerinde baskı yaratılmaya çalışılırken askerî açıdan da karşıt önlemler alınmıştır.²⁹ Bu bağlamda Türkiye'nin söz konusu silahların Kıbrıs'a yerleştirilmesini güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algıladığı ve meşru savunma hakkı çerçevesinde uygun gördüğü tedbirleri almaya başladığı söylenebilir. Nitekim daha

²⁶ Serkan Demirtaş, “Ankara Baf Üssü Konusunda Kararlı”, *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1999, s. 1-8.

²⁷ Bu konuda bkz.; Şükrü Elekdağ, “2 ½ War Strategy”. *Perceptions*. Vol. 1. March-May 1996. <http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume1/March-May1996/212WARSTRATEGY.pdf>

²⁸ Örneğin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök Kıbrıs'ın siyasî, giderek ve askerî açıdan önemini şu şekilde yorumlamaktadır; “**Türkiye açısından düşünürsek; orada [Kıbrıs'ta] konuşlanacak bir muhasım güç, özellikle hava gücünü kullanması Türkiye'nin bütün doğusundaki şu an uçakla ulaşamayan yerlere ulaşma imkânı sağlar.** Başka ülkelerden oraya gelen uçaklar biliyorsunuz çok az süre kalabilirler havada. Mesafe yüzünden. Türkiye AB'ye katılınca bunlar ortadan kalkar deniyor. Biz çok daha uzun vadeli düşünmek zorundayız. Vizyonumuz derindir. **Coğrafya olarak baktığımızda; oraya konan bir hava gücü Türkiye'yi çok büyük açıdan tehdit eder.** İkincisi Kıbrıs'ta bizim istemediğimiz ve etkili olamayacağımız bir politik oluşum olursa; karasular var. Arkasından kıta sahanlığı gelir. Arkasından da ekonomik zon gelir. Balıkçılık alanları gelir. Kıbrıs Türkiye'ye doğru serbest hareket edemeyeceğimiz bir alan olacaktır. Zaten Batı'da sıkıntımız var. **Bir de Güney'de sıkıntı olursa Türkiye'nin hapsedilmesi olayı olur.**” Mehmet Ali Kışlalı, “Irak'taki Durum Sıkıntı Yaratıyor”, *Radikal*, 9 Kasım 2003, [<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=94844>] [Vurgular bize ait, F. A.]

²⁹ Dışişleri Bakanı İ. Cem'in ifadesi ile “...tabii dış siyasette daima olabilecek kötü senaryoyu dikkate almak ve ona göre hesap tutmak icap eder ve o çerçevede bizim Dışişleri Bakanlığı olarak düşüncemiz -hükümetin düşüncesine de katılıyoruz bu açıdan, ona da geleceğim- şudur: S-300 konusunda biz Dışişleri Bakanlığı olarak biz kendi görev alanımızda ‘bekleyelim, bakalım, belki bu S-300'ler gelmez, belki konuşlandırılmaz, onun için bekleyelim. Eğer yaparlarsa o zaman biz de politikalarımızı harekete geçirelim’. Kesinlikle böyle bir yaklaşımda değiliz. Tam aksine, biz S-300'lerin Kıbrıs Rum Kesimi tarafından beyan edildiği üzere, oraya yerleştirileceğini hesaplayarak, hangi önlemi geliştireceksek, hangi politikayı geliştireceksek, şimdiden, bugünlerden başlayarak geliştiririz. Yani son dakikayı beklemeyeceğiz. ‘Belki de hiç gelmez, belki de onlar konuşlandırmadan önce biz anlarız’ gibi bir düşüncede olmayacağız. Biz politikalarımızı şimdiden oluşturacağız ve zannediyorum olayın güvenlik boyutu, askeri boyutu da hükümetimiz tarafından bu çerçevede ele alınacak, bu şekilde yaklaşılacak ve ‘bekleyelim son dakikayı, bunlarda gelsin oraya konuşlandırılınsın, ondan sonra da Türkiye öyle bir şey yapar ki, ne yaparsa o zaman yapar’ gibi bir yaklaşımda değil, tam aksine zamanı geldiğinde karşı önlemlerimizin alınmaya başlaması. Yani son günün beklenilmemesi. Bu da bizim çok paylaştığımız bir konudur.” Dışişleri Bakanı Sayın İsmail Cem'in Basın Toplantısı (8 Ekim 1997)”, [<http://www.turkishgreek.org/cembasintop.htm>]

krizin başlangıcında bir açıklama yapan Cumhurbaşkanı Demirel, "Güney Kıbrıs Rus Yönetimi'nin aşırı silahlanmasının Kıbrıs Türk halkının ve Türkiye'nin de güvenliğine bir tehdit oluşturduğunu" belirterek, "Türkiye, güvenliğini zafiyete uğratmayı amaçlayan böyle bir gelişmeye müsamaha göstermeyecektir. Aynı durumdaki herhangi başka bir ülke de göstermez. Buna bağlı olarak Türkiye, Kıbrıs Türk halkının ve kendi topraklarının güvenliği için gerekli gördüğü tüm tedbirleri alacaktır", demiştir.³⁰ Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan, füzelerin yaratmış olduğu güvenlik risklerine dikkat çekerken 1962 Küba Füze krizi ile S-300 füzelerinin Kıbrıs'a yerleştirilmeleri arasında bir paralellik kurmuş, Türkiye'nin siyasî olduğu kadar askerî önlemleri de almaya kararlı olduğunu ifade ederek yerleştirilmeleri halinde füzelerin vurulabileceğini açıklamıştır.³¹ Benzer şekilde Dışişleri Bakanı Tansu Çiller de güvenlik açısından füzelerin varlığına işaret ederek vurulabileceğini açıklamıştır.³² Türkiye'nin bu kararlılığının füzelerin Ada'ya yerleştirilmesinden rahatsızlık duyan ABD ve diğer bazı NATO ülkelerinde ciddi kaygı yarattığı gözlenmiştir. Türkiye'nin füzelere yönelik bir saldırısının Doğu Akdeniz'de yeni bir gerilime neden olacağı öne sürülmüştür.³³

Gerçekten de gerek siyasî gerekse askerî bürokrasi açısından füzelerin yarattığı tehdidin duyarlılıkla izlendiği görülmektedir. Bu dönemde genel olarak askerî bürokrasinin iç siyasa ile ilgisinin yoğunluğu kadar dış siyasa da yakından ilgi gösterdiği söylenebilir. Bu bağlamda özellikle S-300 füzelerinin Kıbrıs'a yerleştirilmeleri gündeme geldiğinde Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde "Barbaros Çalışma Grubu" oluşturularak gelişmeler yakından izlenmiş ve bu grubun hazırlamış olduğu bir rapor MGK'da görüşülerek tartışılmıştır.³⁴

Bu çerçevede değerlendirildiğinde tehdit algısı ve söylem-eylem tutarlılığı açısından genel bir sorunun varlığına işaret edilebilir. Özellikle krize dönüşme potansiyeli bulunan dış politika sorunlarına ilişkin olarak karar alma mekanizması içerisinde bulunan kişi ve kurum temsilcilerinin yapmış olduğu açıklamalar ve bu açıklamalarda ifade edilen görüşler zaman zaman tam tersi

³⁰ "Demirel'den Çifte Uyarı", *Milliyet*, 11 Şubat 1997.

³¹ "Kıbrıs'a Abluka", *Milliyet*, 10 Ocak 1997, [<http://www.milliyet.com.tr/1997/01/10/t/dunya/ankara.html>]

³² Bu konuda ayrıca bkz.; Metehan Demir, "Tayan: Turkey determined to thwart deployment of missiles to Cyprus", *Turkish Daily News*, 10.01.1997, [<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=-502452>]. Metehan Demir, "General Staff: If worse comes to worse, we'll hit Greek Cypriot missiles", *Turkish Daily News*, 11.01.1997, [<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=-502459>]. Uğur Akıncı, "US Calls Ciller's Remarks 'Uncalled For and Most Unwise'", *Turkish Daily News*, 12.01.1997, [<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=-502474>].

³³ ABD'nin bu konudaki görüşleri için bkz.; "U.S. Department of State Daily Press Briefing Thursday, January 9, 1997", [<http://www.fas.org/news/cyprus/msg00015a.htm>]. "U.S. Department of State Daily Press Briefing Friday, January 10, 1997", [<http://www.fas.org/news/cyprus/msg00015b.htm>]

³⁴ "Operasyon ve Füzeler MGK'da", *Milliyet*, 26 Eylül 1997, [<http://www.milliyet.com.tr/1997/09/26/siyaset/opera.html>]. Söz konusu dönemde TSK'nin iç ve dış siyasadaki etkinliğine ilişkin olarak bkz.; Gencer Özcan, "Türkiye Dış Politikasında Algılamalar, Karar Alma ve Oluşum Süreci", *Türk Dış Politikasının Analizi*, (Der.) Faruk Sönmezoğlu, 3. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2004, ss. 829-894.

sonuçlar doğurabilmekte, kararlılığı ve inandırıcılığı zayıflatabilmektedir. Özellikle diplomasinin çok çeşitli yol ve yöntemleriyle görüşlerin ifade edilmesi mümkün iken belki de en son söylenmesi gereken sertlikte ifadelerin sıklıkla kullanılmakta oluşu, basının sansasyonel yaklaşımı inandırıcılığı zayıflatabilmektedir. Bununla birlikte, sonuç olarak kuvvet kullanma tehdidinin işe yaradığı, Kıbrıs Rum Yönetimi'nin S-300 füzelerini Kıbrıs'a yerleştirmekten vazgeçtiği görülmüştür.

Suriye – Öcalan Krizi

Güvenlik söylemi üzerine oturabileceğimiz bir diğer kriz de 1998 yılında Suriye ile yaşanan krizdir. Suriye'nin PKK terör örgütüne vermiş olduğu desteği uzun yıllar diplomatik girişimlerine rağmen kesmeyi başaramayan Türkiye 1990'ların ikinci yarısından itibaren daha sert önlemler almak zorunda kalmıştır. Özellikle Türkiye ve Suriye arasında varılan anlaşmalara rağmen desteğin sürmekte oluşu gerek askerî gerekse siyasî bürokrasi tarafından Suriye'ye yönelik sert önlemler alınmasını ve kararlılıkla uygulanmasını bir zorunluluk olarak ortaya çıkartmıştır.

Suriye'ye yönelik kuvvet kullanma tehdidini de içeren zorlayıcı diplomasi stratejisinin uygulanması aşamasında Türkiye'nin istemini meşrulaştıran gerekçeler büyük ölçüde güvenliğe, toprak bütünlüğüne, temel ve vazgeçilemez çıkarlara yönelik düşmanca uygulamalara dayandırılmıştır. Suriye'nin komşu ülke olarak salt topraklarını ayrılıkçı terör hareketinin saldırılarında kullandırması değil aynı zamanda her türlü askerî ve siyasî lojistik destek ve kolaylığı sağlamakta oluşu doğrudan bu ülkeyi hedef/ tehdit kaynağı haline getirmiştir.

Türkiye'nin Suriye'den istedikleri aslında uluslararası hukuk ve BM ilkeleri açısından belirgin bir meşru zemine sahip bulunmaktadır.³⁵ 1995 yılındaki Samandağ olaylarının ardından Türkiye'nin Suriye'ye daha sert bir tutum sergilediği görülmektedir. Bu sertlik 23 Ocak 1996 tarihinde Suriye'ye verilen notada açıkça vurgulanmıştır. Nota da Türkiye'nin talepleri Suriye'nin kontrolü altındaki topraklarda terörist eğitim kampları kurulmasına ve işletilmesine izin vermemesi, PKK'ya silah temin etmemeli, lojistik malzeme desteğinde bulunulmaması, PKK üyelerine sahte kimlik kartları düzenlememesi, teröristlerin Türkiye'ye resmi yollardan girmelerine ve diğer yollardan sızmalarına sağladığı yardımı kesmesi, terörist örgütün propaganda faaliyetlerine izin verilmemesi, PKK'nın Suriye topraklarındaki tesis ve mahallerde faaliyette bulunmasına imkân bulunmasına imkân sağlamaması, teröristlerin üçüncü ülkelerden Türkiye'ye geçişlerine imkân tanınmaması, ve bunlara ilaveten Suriye'den terörizme karşı mücadele kapsamındaki bütün faaliyetlerde işbirliği içinde bulunması olarak belirtilmiştir. Söz konusu nota da “Suriye bu

³⁵ Türk dış politikasındaki uyuşmazlıklar açısından meşru savunma hakkının geniş yorumu ekseninde yapılan bir hukuksal değerlendirme için bkz.; Sevin Toluner, “Hukuksal Alanda Türkiye'nin Güvenlik İhtiyaçları Ne Şekilde Karşılabilir?”, *Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Sorunları*, Sevin Toluner (ed.), İstanbul: Beta Yayınları, 2004, s. 490.

eylemlerinden derhal vazgeçmediği takdirde, Türkiye doğacak bütün sonuçlarıyla meşru müdafaya başvurma ve can ve mal kaybindan doğacak zararlarının tazminini her şart altında talep etme hakkını saklı tutmaktadır” denmektedir.³⁶ Söz konusu notanın en belirgin özelliği Suriye’den istenenlerin somut, açık bir şekilde belirtilmesi; Türkiye’nin istemlerini yerine getirmediği takdirde Türkiye’nin meşru savunma hakkını kullanacağını vurgulamasıdır. Meşru savunma hakkına yapılan vurgu uluslararası hukuk açısından Türkiye’nin kendi güvenliğini sağlamak için uygun gördüğü güvenlik önlemlerini almaya kararlı olduğunu açıkça sergilemektedir. Benzer şekilde Suriye’yi de “saldırgan”, “düşman” ülke konumuna getirmektedir. Bu niteliği ile söz konusu nota bir zımni ultimatoma olarak değerlendirilebilir.

Suriye’ye yönelik güvenlik kaygılarının ve alınacak önlemlerin askerî yöntemleri de kapsayacak şekilde geliştirildiği yıl 1998 olmuştur. Temmuz sonunda siyasî karar alıcılar Suriye’yi “düşman ülke” olarak değerlendirdiklerini kamuoyu önünde yapmış oldukları açıklamalarda dile getirmiştir. Ardından Eylül ayında Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş Reyhanlı’da yaptığı konuşmada Suriye’yi hedef göstermiş ve Türkiye’nin sabrının tükendiğini belirtmiştir. Orgeneral Ateş yaptığı konuşmada, “Türk devleti olarak komşularımızla iyi ilişki kurmaya çalışıyoruz. Bu iyi niyetimize ve gayretimize rağmen bazı komşularımız, özellikle ismini açıkça söylüyorum, Suriye gibi komşular, iyi niyetimizi yanlış tefsir ediyorlar. Apo denen eşkiyayı destekleyerek Türkiye’yi terör belasına bulaştırdılar. Türkiye iyi ilişkiler konusunda gerekli çabayı gösterdi. Türkiye beklediği karşılığı alamazsa, her türlü tedbiri almaya hak kazanacaktır. Artık sabrımız kalmadı,”³⁷ demiştir. 1 Ekim’de TBMM’nin açılışında bir konuşma yapan Cumhurbaşkanı Demirel, Türkiye’nin Suriye’ye karşı izleyeceği siyasanın işaretlerini ilk elden vermiştir; “Esasen, Suriye, Türkiye’ye karşı açık bir husumet politikası izlemektedir, PKK terör örgütüne aktif destek sağlamayı sürdürmektedir. Tüm uyarılarımıza ve barışçı açılımlarımıza rağmen hasmane tutumundan vazgeçmeyen Suriye’ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu, sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha dünyaya ilan ediyorum.”³⁸

7 Ekim tarihinde TBMM’de bir konuşma yaparak Meclis’i bilgilendiren Başbakan Yılmaz’ yaptığı açıklamada, “...Ülkemizin toprak bütünlüğünün ve vatandaşlarımızın can güvenliklerinin korunması için bölücü örgütün kökünün kazınması, Hükümetimizin, milletimize karşı en önde gelen sorumluluğudur. Bakanlar Kurulumuz, bu hedefe ulaşılmasının önündeki en önemli engelin

³⁶ Murat Yetkin, *Kürt Kaparı: Şamdan İmralı’ya Öcalan*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2004, ss. 39-40.

³⁷ “Suriye’ye Sabrımız Kalmadı”, *Hürriyet*, 17 Eylül 1998, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/09/17/67031.asp>

³⁸ “Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in, 20’nci Dönem 4’üncü Yasama Yılına Açış Konuşması”, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı, 20. Dönem, 4. Yasama Yılı, 1. Birleşim 01/Ekim /1998 Perşembe, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_b_sd.birlesim_baslangic?P4=330&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=41

komşumuz Suriye tarafından bölücü örgüte yıllardan beri sürdürülen ve giderek artan destek olduğunu değerlendirmiştir.... Bakanlar Kurulumuz, Suriye'nin bu konudaki inkârcı tutumunu sürdürmesi ve bölücü örgüte destek ve yardım sağlamaya devam etmesi halinde, gerekli her türlü caydırıcı tedbirin alınmasını, bu konuda uluslararası kuruluşların, üçüncü ülkelerin bilgilendirilme çalışmalarının hızlandırılmasını ve gelişmeler hakkında Yüce Meclise düzenli olarak bilgi verilmesini kararlaştırmıştır,³⁹ demiştir.

Bu tür resmi açıklamaların ortak noktası Suriye'nin izlediği siyasanın Türkiye açısından güvenliğe ve toprak bütünlüğüne yönelik fiili tehdit oluşturduğu ve Türkiye'nin bu tehdidi sona erdirmek için meşru savunma hakkını kullanacağıdır. Uygulanmasına karar verilen zorlayıcı diplomasi stratejisi sonucunda, iki ülke yetkilileri arasında 19 Ekim 1998 tarihinde imzalanan Adana Protokolü'nde de vurgulandığı gibi Suriye, Türkiye'nin güvenlik ve istikrarını bozmaya yönelik girişimlere destek vermeyecek, ülkesinde barındırmayacaktır.⁴⁰

SONUÇ YERİNE: TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NDAKİ ZORLAYICI DİPLOMASİ UYGULAMALARININ ORTAK SONUÇLARI

Zorlayıcı Diplomasi stratejisinin diplomasi eksenli bir strateji oluşu göz önüne alındığında işleyişte bu stratejinin uygulanmasında başarılı sonuçlar elde edilmesi siyasi ve askeri kurumlar arasında etkin, işlevsel bir işbirliğinin kurulmuş olmasına bağlıdır. Bu bağlamda karar alma sürecindeki “Karargâh, Koridor, Konut, Köşk” formülasyonu ön plana çıkmaktadır. Karar alıcının uygulanacak stratejiye karar vermesi gerektiği aşamada uygun seçeneklerin ve tekniklerin saptanmasında “Koridor” olarak anılan Dışişleri Bakanlığı bürokrasisi kadar “Karargâh” olarak anılan Genelkurmay Başkanlığı bürokrasisinin de etkin olduğu görülmektedir. Dışişleri Bakanlığı, uygulanacak stratejinin devletin dış ilişkilerinde yaratacağı etki üzerinde yoğunlaşırken, askeri bürokrasi askeri yöntemlerin uygulanması durumunda başarının kesin sonuç vermesine odaklanmaktadır. Siyasanın oluşturulması ve uygulamaya geçilmesinden sonra ise tüm siyasal sorumluluk “Konut” olarak adlandırılan Başbakan ve Bakanlar Kurulu'nundur.

Bu işleyişin her zaman Anayasa ve yasalarla çizilen yetki ve sorumluluk şablonuna uygun olarak işlediğini söylemek mümkün değildir. Türk siyasal yaşamındaki dalgalanmalara koşut yansımalar, incelenen dış politika bunalımlarında da gözlenmiştir. Siyasal sorumluluğu üstlenmiş olan Başbakanın iktidardaki konumu ve siyasetçi kimlik ve yetenekleri, zorlayıcı diplomasi

³⁹ Konuşma metni için bkz.; “Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı, 20. Dönem 4. Yasama Yılı, 3. Birleşim 07/Ekim/1998 Çarşamba”, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_b_sd.birlesim_baslangic?P4=332&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=45

⁴⁰ Ayrıntılar için bkz.; Aksu, Türk Dış Politikasında..., ss. 253-256. Söz konusu Protokolün dili tam bir ultiatomun dilini yansıtmakta, kesin ve net ifadelerle Suriye'nin yapmayı kabul ettiği davranış kalıplarını belirlemektedir.

stratejisinin oluşturulması ve uygulanması sırasında sürece farklı şekilde etki etmiştir. Örneğin 1964 bunalımı sırasında Başbakan İsmet İnönü, dönemin iç siyasetindeki pek çok soruna rağmen başarılı ve sorumlu bir devlet adamı profili ortaya çıkarabilmiştir. Bu bağlamda asker-sivil, sivil-sivil, asker-asker arasındaki her türden çekişmenin üstesinden gelerek uygulanan stratejiyi başarı ile sonuçlandırabilmiştir. 1967 bunalımında ise Başbakan Demirel'in en büyük şansı muhalefet lideri olarak İsmet İnönü'nün ve ABD'nin desteğini yanına almış olması olmuştur.

1987 bunalımında Başbakan Özal yurtdışındadır, bunalıma yurtdışından müdahil olmuş ve Milli Güvenlik Kurulu'nun almış olduğu kararları kendi pragmatik üslubu ile esnetmiştir. Bunalımda istemin dile getirilmesini Genelkurmay Genel Sekreteri Tuğgeneral Güven Ergenç gerçekleştirmiştir. Krizin dizginlenmesini sağlayan ise Başbakan Özal olmuştur. Bu ise yönetimde asker-sivil iradenin konumuna ilişkin eleştirileri beraberinde getirmiştir. 1996 Kardak Kayalıkları bunalımında asker, sivil tartışmasında bir başka aktörün daha baskın rol üstlenmiş olduğu görülür. Cumhurbaşkanı olarak Süleyman Demirel asker ve sivil bürokrasi arasındaki uzlaşmayı sağladığı gibi siyasal sorumlu olarak Başbakan Çiller'in de tercihlerini etkilemiş, yönlendirmiştir. Başbakan Çiller'in bu dönemde Genelkurmay Başkanı'nı [Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı atlayarak doğrudan Deniz Kuvvetleri Komutanı [Orgeneral Güven Erkaya] ile bunalımı değerlendirmeye çalışması tartışma yaratmıştır.

1997-1998 bunalımının ilk evresi Türkiye'de siyasetin çalkantılı olduğu bir dönemdir.⁴¹ İç siyasette pek çok sorun [Susurluk olayı, Mercümeç olayı, sorunlu yurtdışı gezileri, Sincan olayları, 28 Şubatı doğuran gelişmeler vd] gündemi meşgul ederken dış politikadaki S-300 füze bunalımında Genelkurmay ve Dışişleri Bakanlığı'nın süreci birlikte yürüttüğü görülmektedir. Gerek Başbakan Erbakan gerekse Dışişleri Bakanı Çiller iç siyasetle daha fazla ilgilenmek zorunda kalmışlardır. İkinci evresinde ise bunalımın daha sıkı ele alındığı ve siyasal sorumluluğu üstlenen Başbakan [M. Yılmaz] ve Dışişleri Bakanı'nın [İsmail Cem] girişimlerini arttırdığı görülür.

1998 Suriye bunalımında ise, bir bütün olarak Karargâh, Koridor, Konut ve Köşk'ün birlikte hareket ettiği görülür. Dışişleri Bakanlığı MGK kararları doğrultusunda süreci başlatıp Suriye'den istenenleri notalarla dile getirirken askeri kanat, kuvvet kullanma seçeneğinin altyapısını hazırlamış ve kararlılığı ifade eden önlemler [16 Eylül 1998 Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş Suriye'ye sınır Hatay Reyhanlı konuşması] almıştır. Başbakan [M. Yılmaz] ve Dışişleri Bakanı [İ. Cem] diplomatik süreci işleterek zorlayıcı diplomasinin işler kılınmasını sağlamış; Cumhurbaşkanı ise en üst düzeyde bu siyasanın sorumluluğunu üstlenmiştir.

⁴¹ Döneme ilişkin ayrıntılı incelemelerin yer aldığı bir çalışma için bkz.; Gencer Özcan (Y. Haz.). *Onbir Aylık Saltanat: Siyaset, Ekonomi ve Dış Politikada Refahiyol Dönemi*, İstanbul: Boyut Yay., 1998.

Tüm siyasi çekişmelere ve görüş ayrılıklarına rağmen Karargâh, Koridor, Konut ve Köşk'ün saptamış ve uygulanmasına karar vermiş olduğu zorlayıcı diplomasi stratejilerinin başarı ile sonuçlandığı görülmektedir. Dış politika ve güvenlik konularında karar alma mekanizmasını oluşturan bu aktör ve kurumlar arasındaki uyumluluk ölçüsünde zorlayıcı diplomaside sonucu belirlemede önemli olan "söylem" ve "eylem" tutarlılığı sağlanabilir. Bir başka deyişle, ne tek başına diplomasi ne de tek başına askerî kuvvet kullanımı statükonun ihlalini ortadan kaldırmada başarılı sonuç elde etmeyi sağlar. Hatta zaman zaman söylem düzeyinde birbirinden farklı yetkili-yetkisiz kişi ve kurumların dile getirmiş olduğu görüşler kriz durumunda izlenen siyasanın tutarlılığını zayıflatan bir etki yaratabilir. Benzer şekilde sivil ve askerî karar alıcıların birbirleriyle çelişen yorum ve yaklaşımları da inandırıcılığın zayıflamasına neden olabilir. Özellikle zayıf koalisyon hükümetlerinin iktidarda bulunduğu dönemlerde ortaya çıkan krizler sırasında bu durumu gözlemek olasıdır.

Bir başka açıdan değerlendirildiğinde, dış politika kriz durumlarında karar alıcıların söylemlerine yansıyan üslup da içeriği zayıflatabilmekte, inandırıcılığı azaltabilmektedir. Örneğin S-300 füzelerinde olduğu gibi kimi krizlerde sivil karar alıcıların basına yapmış olduğu açıklamalarda diplomatik girişimlerden önce askerî yöntemlere vurgu yaparak sert tepki göstermiş olmaları saldırgan bir dış politikanın izlenmekte olduğu şeklinde algılanmış, Türkiye'nin dış destek bulmasını zora sokmuştur.⁴²

İncelediğimiz iki kriz sırasında göz önünde bulundurmanız gereken bir başka nokta ise bu dönemde Türkiye'de genel olarak askerinin artan rolüdür. Dış politika krizleri açısından değerlendirildiğinde özellikle Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin sürece müdahalesini meşrulaştıran yasal düzenlemelere yer verildiği gözlenmektedir. Örneğin 30 Eylül 1996 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile kabul edilen ve 9 Ocak 1997 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak

⁴² Dış politikada üslup konusunda ilginç bir tartışma için bkz.; Birand'ın ifadesiyle; "Anlaşmazlıklarda "tehdit" unsuru tabii ki vardır, ancak bu yaklaşım en sonda ortaya atılır. Tüm yollar denenir, çeşitli girişimler yapılır ve artık bıçak kemiğe dayanınca tehditleşirsiniz. Askeri söylem, en son aşamada ağızdan çıkar. Eğer bu kadar çok "tehdit" ve "askeri söylem" kullanırsanız, inandırıcılığınızı kaybedersiniz. Etrafımıza bakarsak, çağdaş ülkeler anlaşmazlıklarını daha farklı bir dil kullanarak çözmeye çalışırlar, tehdit etmezler. Bunun adına da "politika" denir. İç konularda olsun, dış konularda olsun "politika"da, dayatma ilk aşamalarda değil, ileri aşamalarda ortaya çıkar. Biz ise, daha ilk adımlar atılırken hemen sonuca gideriz. İsteklerimiz kabul edilmediği taktirde, karşımızdakinin başına neler geleceğini söyleyiveririz. Artık, özellikle dış politikada, artık uluslararası standartları tutturmamız gerekiyor. Eğer bunları değiştirmeye niyetimiz yoksa, o zaman da başka ülkelerden kaynaklanan eleştirilere de kızmayalım. Kendimizi bilelim. Sırtımıza yapışan olumsuz imaja bakıp "Bunlar bizi sevmiyor" demeyelim. Sorunun bir bölümünün de kendimizden kaynaklandığını kabul edelim", Mehmet Ali Birand, "Herkesi Tehdit Ediyoruz", *Posta*, 12 Nisan 2002, ; Aktan'a göre ise, genel olarak Dışişleri Bakanlığı kullandığı üslupta sertlikten kaçınmaya özen göstermekte, ancak siyasetçiler için her zaman aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir. Bununla birlikte, Aktan'ın ifadesiyle, "...dış politika gelişmelerine, zamanında, ölçülü biçimde tepki göstermediğimiz, belli bir süre bekledikten sonra aniden sert tepki verdiğimiz ve muhatabımızı şaşırtdığımız dikkatimi çekmişti. Büyük devlet olduğumuz ve kimseye laf yetiştirmememiz gerektiği genel kanıydı. Oysa zamanında üslubuna uygun yapılmış beyanlar, karşımızdakine tutumumuzu anlatmak ve yanlış hesaplar yapmasını önlemek açısından yararlı"[dır.] Gündüz Aktan, "Dış Politikada İletişim Güçlükleri" *Radikal*, 27 Nisan 2002, [<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=36037>]

yürürlüğe giren Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği, MGK Genel Sekreterliği'nin kriz durumlarındaki rolünü yasal zemine oturtmuştur. İncelediğimiz iki kriz bu yasal düzenlemelerin yürürlüğe girmesinin ardından gerçekleşmiştir. Bu yönetmeliğin 4/b maddesi'ne göre "Kriz hali; Devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü ile milli hedef ve menfaatlerine yönelik hasmane tutum ve davranışların, Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya hak ve hürriyetlerini ortadan kaldırmaya yönelik şiddet hareketlerinin, tabi afetlerin, tehlikeli ve salgın hastalıkların, büyük yangınların, radyasyon ve hava kirliliği gibi önemli nitelikteki kimyasal ve teknolojik olayların, ağır ekonomik bunalımların ve iltica ve büyük nüfus hareketlerinin ayrı ayrı veya birlikte vuku bulduğu halleri," ifade etmektedir. Yine aynı Yönetmeliğin 5/a maddesi, Kriz yönetimini gerektiren halleri yurt içi–yurt dışı ayrımına tabi tutarak "Yurt dışında; Türkiye'nin toprak bütünlüğüne, egemenlik haklarına, milli hedef ve menfaatlerine yönelik tehdit emarelerinin belirmesi ve gelişme göstermesi"ni kriz yönetimini gerektiren hal olarak sınıflandırmaktadır.

Diğer yandan, Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu'nun "Tanımlar" kısmında, 2/a Maddesinde, Milli Güvenlik kavramı; "Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması" olarak tanımlanmaktadır. 2/b maddesinde ise, "Devletin Milli Güvenlik Siyaseti" kavramından; "milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulunun belirlediği görüşler dahilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaseti"nin anlaşılması gerektiği belirtilmektedir.

Yukarıdaki [milli] güvenlik tanımının oldukça geniş kapsamlı bir yorum olduğu söylenebilir. Cümlelerin ilk bölümü doğrudan var olmaya ilişkin bir güvenlik tanımı sergilerken, devamı devletin uluslararası alandaki tüm çıkarları ve "ahdi hukuk"unu⁴³ referans almaktadır. Ahdi hukuka yapılan gönderme ise tanımı gereği Türkiye'nin ikili ve/veya çok taraflı antlaşmalarla kararlaştırılmış her türlü ilişkisini, statüsünü korumayı ve kollamayı askerî bürokrasinin ilgi alanına sokmaktadır. [Milli] güvenlik kavramı bu denli geniş yorumlandığında yazımızın başında yapmış olduğumuz sınıflandırmadan çok daha kapsamlı bir güvenlik tehdidine dayalı kriz tasnifine ulaşabiliriz. Öyle ki, kuvvet kullanma tehdidine dayalı krizlerin tümünü, söyleminde güvenlik kavramı doğrudan dile getirilmemiş olsa dahi bu kapsama dahil edebiliriz. Türkiye'nin dış politikasında ısrarla korumaya çalıştığı statükonun fiili durumlar yaratılarak değiştirilmeye

⁴³ Ahdi Hukuk, MGK sitesinde aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır;

"Devletler Genel Hukuku'na göre; bir devletin var olması, bağımsızlığı, egemenlik hakkı, sınırları hakkında bir veya birden fazla devletle birlikte yaptığı ve karşılıklı beyan ve kabulleri ihtiva eden anlaşma veya anlaşmalarla gerçekleşen hukuktur." http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_6

çalışılması, “ahdi hukuk”unun ihlal ve tehdit edilmesi olarak yorumlandığında, aynı zamanda bir [milli] “güvenlik” krizi olarak değerlendirilebilmektedir.

Hukuksal çerçevesi çizilen bu yetkilendirmelerin ve kavramlaştırmaların dış politika alanında askerî ve sivil bürokrasi arasındaki koordinasyonu zaman zaman zora sokması muhtemeldir. Öyle ki, MGK Kanunu 2. maddesinden yola çıkıldığında Başbakanlık Kriz Merkezi Yönetmeliği çerçevesinde Başbakan adına Koordinatör görevi üstlenen MGK Genel Sekreteri bir dış tehditin yarattığı kriz durumunda Dışişleri Bakanı’ndan daha fazla yetki ve sorumluluk üstlenir durumdadır. Aynı Yönetmeliğin ekinde yer alan tablolara göre bir dış tehdit durumunda Adalet, Milli Savunma ve İçişleri bakanlıkları Dışişleri Bakanlığı’ndan önce sıralanmakta, Dışişleri Bakanlığı ise, 6-7. sıralarda kurullarda yer almaktadır.⁴⁴

İncelememizde ele alınan her iki kriz sırasında “güvenlik” eksenli bir söylem kullanılırken askerî ve sivil bürokrasinin dikkatli davrandığı görülmektedir. Bununla birlikte, S-300 füzeleri krizinde olduğu gibi zaman zaman “sivil” karar alıcıların bürokrasinin gösterdiği dikkati göstermedikleri de görülmüştür. Bir kriz durumunda en son aşamada dile getirilmesi gereken kuvvet kullanımına ilişkin olasılıklar krizin ilk evrelerinde dile getirilerek gereksiz bir tırmandırma yaşanabilmiştir. Böylesi durumlarda askerî ve sivil bürokrasinin izlemiş olduğu siyasa ile karar alıcılar arasında bir yaklaşım farklılığı doğabilmiştir. Süreç içinde asker-sivil bürokrasi ile karar alıcılar arasındaki yaklaşım farklılığının ortadan kalkması ile birlikte inandırıcılık ve kararlılık dengesi yakalanabilmiş ve başarılı sonuç elde edilebilmiştir. Diğer yandan Suriye krizi sırasında asker ve sivil bürokrasi yanında karar alıcıların da koordineli bir siyasa oluşturup söylem-eylem tutarlılığını yakalamış olmaları kararlılığı ve inandırıcılığı arttıran bir etki yaratabilmiştir.

Her şeye rağmen kuvvet kullanma tehdidine dayalı stratejilerden yararlanılarak krizlerin çözülmeye çalışıldığı durumlarda asker ve sivil bürokrasinin ihlal ve tehdidi değerlendirmeleri büyük ölçüde benzerlik taşımaktadır. Özellikle her iki bürokratik kurumun Türkiye’nin ahdi hukukunu ilgilendiren ihlallere gösterdiği tepki örtüşmektedir. İhlalin/tehdidin bertaraf edilmesi ise diplomasiden topyekûn savaşa kadar geniş bir yelpazede seçeneği barındırmaktadır. Doğası gereği bu iki kurumun tepkisini koordine etmek ve siyasal sorumluluğunu üstlenmek ise yürütme erkini elinde bulunduran siyasal karar alıcıya düşmektedir.⁴⁵

⁴⁴ Bu konuda bkz.; “Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği”,

<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=3.5.968716&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=kriz>

⁴⁵ Bu çerçevede değerlendirildiğinde siyasal karar alıcının dış politika krizlerini başka amaçlarla güvenlikleştirmesi [güvenlik dilini kullanması] ise meşruiyet ve inandırıcılık ikilemini ortaya çıkartabilmektedir.

İncelenen krizlerin ortak yanı, 1963'den günümüze Türkiye'nin kuvvet kullanma tehdidine dayanarak çözdüğü krizlerde askerî bürokrasi ve karar alıcıların büyük ölçüde siyasî bürokrasi ve sivil karar alıcıların nihai kararlarına uygun davranmış olduklarıdır. Genel olarak Türkiye'de askerî karar alıcıların siyasal işleyişte zaman zaman etkin bir role sahip olduğu ifade edilmektedir.⁴⁶ Bu durum kimi durumlarda dış politika kararlarının alınmasında da gözlenebilmektedir. Ancak kuvvet kullanma tehdidine yer verilen kriz durumlarında durum farklılaşabilmektedir. Bu tür krizlerde topyekûn bir çatışma-savaş riskinin bulunması, askerî karar alıcıları bu yöndeki bir tercihin siyasî sorumluluğunu sivillere bırakarak anayasal zemine uygun davranmaya yönelmektedir.⁴⁷ Zorlayıcı diplomasi stratejisinin örnek olaylarından da gözlendiği gibi, kuvvet kullanmanın sınırlarını aşan ve riski arttıracı askerî önlemlerin alınması ve uygulanması aşamasında siyasî karar alıcılar zaman zaman askerî karar alıcıları [hatta kimi zaman diğer siyasî karar alıcıları] dizginleyebilmiştir. Alınan kararın siyasal sorumluluğunu üstlenecek bir hükümetin bulunması durumunda kuvvet kullanma tehdidinin inandırıcılık gücünü arttırdığı kolaylıkla söylenebilir.

⁴⁶ Bu konuda son dönemde Türkiye'de çok sayıda inceleme yayınlanmış bulunmaktadır. Özellikle bkz.; bu derlemede yer alan Gencer Özcan'ın makalesine bakılabilir. Ayrıca bkz; Gencer Özcan, "Facing its Waterloo in diplomacy: Turkey's Military in the Foreign Policy-making Process, *New Perspectives on Turkey*, NO. 40 (2009), pp. 83-102; Gencer Özcan, "Türk Dış Politikasında Oluşum Süreci ve Askerî Yapı". *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*. Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (Der.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay., 2002. s.19-62. Gencer Özcan, "Türkiye'de Siyasal Rejim ve Dış Politika 1983-1993". *Türk Dış Politikasının Analizi*. Faruk Sönmezoğlu (Der.), İstanbul: Der Yayınları, 1994, s. 293-315. Gencer Özcan, "Türkiye'de Siyasal Rejim ve Güvenlikleştirme Sorunsalı". *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar*. Burak Ülman ve İsmet Akça (Y. Haz.). İstanbul: Bağlam Yay., 2006. s.355-378.

⁴⁷ Bu noktada Cumhuriyet dönemi askerî karar alıcıların ülkeyi doğrudan sıcak bir savaşa sürükleyebilecek davranış ve tercihlerden özenle kaçındıkları söylenebilir. Bu tür bir tercihin oluşmasında Osmanlı döneminde Enver Paşa gibi askerî liderlerin ülkeyi sürükledikleri savaşlarda yıkıma uğratmış olmalarının da örtülü payı olsa gerektir. Deyim yerindeyse, askerî karar alıcılardan kimse Cumhuriyet döneminin Enver Paşası olmak istememektedir. Bir başka ifadeyle, eğer ülkenin bir savaşa girmesi kaçınılmaz ise siyasî karar alıcıların siyasî sorumluluğu üstlenmiş olmasına bakılmıştır. Bu gibi durumlarda askerî karar alıcıların duruşu; "karar alırsınız, emredersiniz, yaparız"dır. Nitekim bu duruş 1963-1964 ve 1967 Kıbrıs krizleri sonrasında gözlenebilmektedir.